

Ladislav Babić

Dobra volja je najbolja

U [„Rječniku filozofskih pojmova“](#) nailazimo na ovu definiciju volje:

„volja - naziv za ljudsku racionalnu sposobnost da teži prema dobru, za razliku od instinktivne težnje koja nije slobodna. Voljno djelovanje je vlastitost duhovnog ili samosvjesnog subjekta i ona je najviša i najsavršenija forma ljudske aktivnosti jer je svjesna i slobodna. Zajedno s umom predstavlja najvažnije moci duha.“

Uvjeren sam da stvari ipak nisu jednostavne poput gornje definicije. Primjetimo da osim što posjeduje karakteristiku svijesnosti, volja je i slobodna - barem tako se kaže. No, u istom rječniku nailazimo i na pojam *slobodne volje*:

“slobodna volja - (lat. liberum arbitrium), prema tomističkoj tradiciji sloboda čovjekove volje jest čovjekovo svojstvo kojim je on razumski gospodar svojih čina, a potječe od toga što se čovjek u svojim slobodnim odlukama odlučuje o alternativama izbora na temelju svoje razumske spoznaje koja je izgrađena pod formalnim vidikom bitka kojim bivstvuju biti, a ne tek nečeg nekako skućenog ili manje važnoga nego što je bitak. Prema R. Descartesovoj tradiciji sloboda je

aktivna neopredijeljenost bez nutarnje opredijeljenosti, a snagom koje volja ima mod upravljanja svojim činom, tako da i onda kada je izvršeno sve što je potrebno za djelovanje, volja može bilo djelovati, bilo ne djelovati.“

Odmah se postavlja pitanje zašto su nužna dva pojma (izuzmemo li možda potrebu da se definicije izlože u povijesnom kontekstu), kad već onaj prvi eksplicitno definira da je volja slobodna? Po nama, ovako shvaćeni pojmovi nisu nego *istoznačnice*, te ćemo ih tako i koristiti, često naznačujući atribut slobode kao bitan element volje. Volja je, naime slobodna – prema gornjim opisima – s čime se ne bi baš svi mogli složiti.

Jednu od opozicionih skupina ovakvom shvaćanju volje (kao slobodne) tvore mnogi prirodoznanstvenici, prvenstveno fizičari. Oni otprilike argumentiraju ovako: Svijet je nastao prije kojih 13-14 milijardi godina a ono što danas vidimo posljedica je evolucije materije. Tako i ljudska bića, zajedno sa svim svojim biokemijskim i psihološkim osobinama. Tu spada i duh, kojega bismo mogli smatrati materijalnim (nisam rekao – tvarnim!) u smislu da ga je iznjedrila materija. Pomalo marksistički rečeno, duh je najviši oblik razvoja materije! Uz sve druge karakteristike, volja je također karakteristika duha. Kako se cijela evolucija - od temeljnih entiteta, kvarkova i fizičkih polja do čovjeka i njegova duha - odvija temeljem prirodnih zakonitosti, onda smo svi mi podvrgnuti njihovom djelovanju. U načelu, sve proizlazi - pa i ljudska volja – kao posljedica interakcija najosnovnijih tvorbenih entiteta, elementarnih čestica i polja. „Sloboda“ naše volje leži skrivena daleko u tim kompliciranim interakcijama, tako daleko i tako kompliciranim da mi u praksi niti na njih ne pomišljamo, a kamoli da bismo prihvatili kako sva naša djelovanja slijede iz njih. Otprilike kao što kaže filozof (*Spinoza*) koji sa kvantnom fizikom nije imao nikakve veze:

„Kad bi kamen koji pada imao svesti, on bi držao da je njegovo padanje rezultat njegove slobodne volje.“

Pierre-Simon Laplace, francuski matematičar i astronom, je dobro ilustrirao determinizam, naučnu paradigmu koja je vladala u 19. stoljeću, zamisliši nadmoćno biće, demona koji bi imao informaciju o brzinama i položajima svih čestica u svemiru. Prema tadašnjim znanstvenim shvaćanjima, on bi automatski znao i cijelu budućnost vasiona. Na taj način bi i svako buduće djelovanje ma koje

ljudske jedinke bilo unaprijed predodređeno (determinirano) bez obzira na to što bi ona – ne znajući silni splet kompliciranih interakcija koje njime upravljaju – zadržala iluziju svoje slobodne volje. A ako volja *slijedi* iz nečeg zadanog (prirodnih zakona), onda nužno u svojoj osnovi ne može biti slobodna.

Osnovni prigovor (pa i moj) ovakvom stavu je da ne vodi računa o takozvanim emergentnim zakonitostima, zakonima koji se pojavljuju na svakom novom stupnju razvoja materije, a koji su nepoznati u prethodnom stupnju. Pojednostavljeno rečeno, u ranoj fazi razvoja materije djelovali su zakoni kvantne fizike, pojavom atoma i molekula „izronili“ su i kemijski zakoni, nastankom žive tvari iz anorganske pojavljuju se biokemijske zakonitosti, pojavom ljudskog duha nastaju i psihološke zakonitosti, dok ljudskom kulturom vladaju one socijalnog tipa. Ljudskim duhom vlada njegova psihologija (duh valjda spada u područje psihologije) koja ne ovisi o temeljnim fizikalnim zakonima – barem ne više noli zbog istih svijet uopće postoji i takav je kakav upravo jeste. Zaista je presmjelo tvrditi da temeljni kvantnomehanički prirodni zakoni imaju utjecaja na ove poslijednje ili pak zakone logike kojima se upravlja (u praksi vrlo krivudavo i nekonzistentno) racionalno mišljenje. Mada, cijeli svemir – to se mora priznati – počiva na njima i bio bi sasvim drukčiji da su i oni drugačiji. Daklem, volja nije determinirana tako da se ponaša *slijedeći* tko zna kako komplicirane interakcije koje se zbivaju unutar našeg mozga, a da mi toga nismo ni svijesni. To ne bi bilo ništa drugo doli dekartovsko shvaćanje (dignuto na nešto sofisticiraniji nivo) čovjeka kao automata, kao obične vekerice – sata na navijanje – koji funkcionira jednostavno slijedeći upute svog mehanizma, interakcije silnih kotačića, zupčanika i opruga koje ga tvore. *Ivan Supek* je pokušao prevazići ovakovo determinirano pobijanje slobodne volje čovjekove, pozivajući se na vjerojatnostne zakone kvantne fizike i *Heisenbergov princip neodređenosti*, argumentirajući (dakako, pojednostavljeno rečeno) kako osnovni fizikalni zakoni nisu deterministički već probabilistički, vjerojatnosni. Oni dozvoljavaju više rješenja, svako sa svojim stupnjem vjerojatnosti, čime se onda – daljnjim protezanjem te argumentacije do nivoa ljudskog duha – izbjegava djelovanje volje po jednoznačnom, unaprijed propisanom receptu. Čovjek uvijek ima slobodu izbora i može, slobodno se opredjeljujući, shodno tome djelovati. Lično mi ovakvo objašnjenje izgleda previše nategnuto i vuče nekako na zakrabiljeni mehanicizam, drugim riječima – na

spominjanog *Descartesa*. Na sličnom je putu i fizičar *V.Paar*, samo što on za razliku od *Supeka* naveliko koketira sa religijom.

Postoje dakako i teološki prigovori slobodi čovjekove volje, u smislu da ako ako nas je Bog stvorio na svoju sliku i priliku, onda nas je stvorio takve kakvi jesmo te funkcioniramo onako kako je On to i zamislio. Vjernici često kažu „Tako je Bog htio“, „Budi volja Tvoja“, čime direktno odriču slobodu svog odlučivanja, prepuštajući je Tvorcu.

„*Da li Bog zna, ili ne zna da će pojedinci biti dobri ili zli? Ako kažeš „On zna“, onda nužno sledi da je čovek prisiljen da se ponaša kako je Bog unapred znao da će se ponašati, u suprotnom Božije znanje bi bilo nesavršeno...*“

tim je riječima [Maimonides](#), židovski filozof, teolog, matematičar, astronom i liječnik, još u 12. stoljeću formulirao ovaj paradoks [predestinacije](#). Paradoks, jer čovjek po svu silu ustraje na dvije stvari – savršenom božanstvu koje ga je stvorilo i svojoj stvarnoj ili navodnoj slobodnoj volji. Spomenuti prigovor nije nego također preruseni prirodnoznastveni iz prethodnog odlomka, samo što su tu kvarkovi, polja, interakcije i prirodni zakoni zamjenjeni jednom sveobuhvatnom kreacionističkom figurom – Bogom. Daklem, i za teologe ostaje slobodna volja velikom, paradoksalnom zagonetkom koju većina njih nastoji izbjeći (dali?) pozivajući se na to da je Bog ljudskim bićima *dao* upravo ono o čemu govorimo - *slobodnu volju*. Odveć jednostavno i prenaivno („Sine, odaklem ti ova majica, to ti nisam ja kupila? Dao mi je jedan striček, mama!“). Svijesno ili nesvijesno, oni ovim tumačenjem skrnave jedan božji atribut (sveznanje) na račun poklona koji je On darovao čovjeku, odričući se tako svog savršenstva.

Američki filozof, *Alvin Plantinga*, poznat među ostalim i po radovima iz filozofije religije, tvrdi da zbog *slobode volje*, Bog nije mogao stvoriti svijet u kojem ima moralnog dobra, a nema moralnog zla.

“*Bog može stvoriti slobodna stvorenja, ali ne može prouzročiti ili odrediti da ona čine samo ono što je ispravno. Jer ako to čini, tada ona, na koncu nisu u biti slobodna ... Da bi stvorio stvorenja koja su sposobna za moralno dobro, On je morao stvoriti stvorenja koja su sposobna i za moralno zlo.*”

Bilo kako bilo, ljudi u praksi postupaju kao da imaju *slobodnu volju* (bez obzira jeli tome tako ili nije) jer bi bez tog postulata ili hipoteze bilo besmisleno svako njihovo djelovanje. Barem teorijski (što u praksi nipošto nije tako) ljudsko djelovanje temelji se na principu odgovornosti. S obzirom na pretpostavljenu slobodnu volju i djelovanje koje proističe iz njene aktivacije, svaka jedinka odgovorna je za svoje postupke te se ne može glede posljedica pozivati na bilo što ili bilo koga drugoga. U praksi tome najizravnije proturječi vojska bazirana po principu subordinacije i pravilu “*naređenje – izvršenje*”, u kojem se razmišljanje i procjena kao međukoraci ove doktrine sasvim izostavljaju kao posve nepotrebni i štetni. No, međunarodni i nacionalni pravni sustavi sve više staju na kraj i takvom direktnom ataku na dostojanstvo i moralnu odgovornost pojedinca. Poznato je bezbroj primjera, od nacističkih do suvremenih ratnih zločinaca koji su svoja nedjelja pravdali upravo pozivanjem na ovaj princip – “Mi smo samo izvršavali naređenja”! Teorijski bi se na taj način svi počinjeni ratni zločini mogli svaliti samo na pleća jednog jedinog čovjeka – vrhovnog zapovjednika oružanih snaga. U svakom slučaju, čak i teorijski slobodna volja može se naći pod tolikim pritiskom da se manifestira kao neslobodna – što dakako nije opravdanje za njeno pokleknuće. I naizgled moralno čvrsti karakteri, inficirani nacionalističkom mitologijom i demagogijom, pod utjecajem kolektivne psihologije popuštaju prodajući dušu đavolu, da bi poslije počinili i drugi grijeh, grijeh opravdanja vlastitih (zlo)čina bez ikakvog kajanja ga prebacujući na leđa drugih. Mnogi primjeri iz najnovijih suđenja za ratne zločine i genocid počinjen na “ovim” prostorima tome najbolje svjedoče. Naime, ljudska volja se formira u okruženju vanjskih utjecaja i na taj način je samoformativna. U ovisnosti o njihovom neupitnom prihvaćanju ili skeptičnom odnosu spram njih, formira se neka vrsta njene „inercije“ – sposobnosti većeg ili manjeg opiranja svim vanjskim utjecajima sem vlastitoj odluci. Ta sposobnost se kao mogućnost može pokazati više ili manje aktivnom, prevladavajućom ili potisnutom, u ovisnosti o karakteru čovjeka. U tom smislu čovjek sam svojim interakcijama i djelovanjem oblikuje svoju volju slobodnijom ili ograničenijom. Stoji li pred vama čovjek, vi ga možete ubiti ili ostaviti živjeti – svijet u kojem bi čovjek bio istovremeno mrtav i živ naprosto ne postoji (mada će fizičari odmah potegnuti paradoks takozvane *Schrödingerove mačke*). Stoga prigovori da je bilo koja vaša odluka – ubiti čovjeka ili ga ostaviti živjeti – determinirana bilo čime, unaprijed bivaju bespredmetni. Konačno, u „dilemi“ što ćete sa jadnim „pokusnim kunićem“, možete odlučiti bacati novčić koji će umjesto vas odrediti kako ćete postupiti, a vrlo je teško povezati ishod bacanja sa pitanjem slobode vaše volje. Naravno, netko može staviti prigovor da je i odluka o „kockanju“ samo produkt djelovanja vaše determinirane volje, ali tako možemo nastaviti ad infinitum.

Interesantna je nedavna vijest kako je neurolog *Gerhard Roth* navodno [otkrio područje mozga u kojem se krije zlo](#). Proučavajući moždane valove teških, nasilnih kriminalaca, otkrio je da svi oni posjeduju u čeonom režnju mozga nešto poput tamne mase, pa vjeruje da su svi oni genetski predodređeni za život kakav vode. Nakon kirurškog odstranjenja te mase, ponovno bi postali normalni. Daklem, taj defekt na mozgu imao je utjecaja i na njihovu volju koja zbog njega (defekta) nije bila slobodna – oni bijahu mimo svoje volje predoređeni postati kriminalcima. S kojim opravdanjem ih onda kažnjavati, ako odgovornost ne leži na njima već na genetici ili Tvorcu? Dakako da pravosudne prakse naprednijih zemalja vode računa i o činjenici ubrojivosti odnosno neubrojivosti počinitelja zločina i sukladno tome se postupa. Međutim, moždana malformacija ni na koji način ne utječe na naše vjerovanje o slobodnoj volji zdravog čovjeka. Psihički zdrav čovjek funkcionira „kao urica“, baš kao bilo koji ispravni uređaj – kvarovi su na oba sasvim mogući, što remeti ili sasvim onemogućuje njihovu funkciju. Dali je spomenuta „tamna masa“ urođena ili stečena malformacija ljudskog mozga moglo bi se doznati tek kad bi se pratio razvoj čovjeka od rođenja do počinjenja zločina. Kad bi sva novorođenčad, posjednici te moždane devijacije, kasnije pokazala kriminalno djelovanje za razliku od ljudi koji nemaju taj defekt, tek bi se onda moglo govoriti o urođenoj predispoziciji za kriminalno djelovanje. No, što ako inače zdravi dio mozga biva pogođen dugogodišnjim utjecajem okoline (psihološkim faktorom) te ostaje nerazvijen ili čak reterira u razvoju? Tada bi krivica za formativnu devijaciju ljudskog ponašanja bila na njegovoj okolini a ne na biološkom faktoru. I *dr. Roth*, na kraju krajeva, „*kriminalce dijeli u tri grupe – psihološki zdrave, ali koji su odrasli u okruženju u kojem su nanošenje boli i krađa relativno česte pojave, mentalno poremećene, kojima cijeli svijet izgleda prijeteće, i na psihopate, kojim pripadaju osobe kao što su Staljin i Hitler*“, što svakako ukazuje na nazanemarivi, ako ne i odlučujući utjecaj njihove okoline.

Završimo ova razmatranja sa dva citata o volji; jednog filozofa:

"Šta onda drugo može biti slobodna volja, ako ne autonomija, tj. svojstvo volje da sama sebi bude zakon... Autonomija volje, jest svojstvo volje, po kojem je ona sama sebi zakon (neovisno o svakoj kvaliteti predmeta htijenja). Dakle, načelo autonomije je: nikako drugačije ne birati nego samo tako, da maksime izbora volje u istom htijenju budu opći zakon... Ako volja traži negdje drugdje zakon koji mora odrediti, a ne u sposobnosti svojih maksima za svoje vlastito opće zakonodavstvo,

dakle, ako ga ona, prelazeći preko sebe same traži u osobini kakvog svog objekta, iz toga svagda proizilazi heteronomija." ("Osnov metafizike običaja", I. Kant)

(heteronomija: za razliku od autonomije, nezavisnosti od vanjskih utjecaja - pokoravanje nekom vanjskom zakonu)

i jednog govornika koji je između smrti od diktatorove ruke ili otrova, slobodnom(?) voljom – u okolnostim u koje je zapao - odabrao ovo drugo.

"Budi gospodar svoje volje, a sluga svoje svijesti" (Demosten)

PR
DIOGEN pro kultura
<http://www.diogenpro.com>

NEKOPRATI